

EKONOMIA ECONOMICS

5(17) • 2011

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Redaktor Wydawnictwa: Barbara Majewska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: *Comp-rajt*

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 2080-5977 (Ekonomia)

ISSN 1899-3192 (Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu)

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Nakład: 200 egz.

Spis treści

Wstęp	9
Bartosz Bartniczak , Szkodliwa dla środowiska pomoc publiczna – próba definicji i identyfikacji	11
Tomasz Bąk , Gospodarka odpadami w powiecie leżajskim na poziomie gospodarstwa domowego emigrantów	28
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Spory wokół koncepcji nauki ekonomii zrównoważonego i trwałego rozwoju – ujęcie problemowo-dydaktyczne	35
Zbigniew Dokurno , Instytucjonalne uwarunkowania wartości kapitału naturalnego w procesie modernizacji gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju	46
Mariola Drozda , Wybrane problemy logistyczne, prawne i społeczne zaprojektowania i wdrożenia regionalnego systemu gromadzenia i utylizacji elektronicznych odpadów niebezpiecznych	57
Dariusz Głuszczyk , Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty	68
Marian Kachniarz , Bogactwo gmin – efekt gospodarności czy renty geograficznej?	81
Ewa Kastrau , Ewolucja przepisów dotyczących opłat za składowanie odpadów w polskim prawie ochrony środowiska	95
Grzegorz Kobyłko, Małgorzata Sej-Kolasa , Informacyjne uwarunkowania sprawności procesów regulacji w makrosystemie	110
Rafał Krawczyk , Corporate governance i jego wpływ na wartość przedsiębiorstwa	122
Magdalena Malucha , Architektura europejskiego systemu handlu emisjami z polskiej perspektywy	138
Urszula Markowska-Przybyła , Kapitał społeczny – międzynarodowe doświadczenia w problemach pomiaru	154
Elżbieta Nawrocka , Rozwój turystyki i przestrzeń. Implikacje dla polityki turystycznej	171
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Teoremat Coase’a a alokacja praw własności do zasobów środowiska – eksperymentalne badanie wpływu efektów negocjacyjnych na osiągnięcie społecznego optimum	186
Zbigniew Piepiora , Katastrofy naturalne i przeciwdziałanie ich skutkom w Ameryce Centralnej	206
Arkadiusz Piwowar , Wybrane aspekty ekonomiczne i ekologiczne stosowania nawozów mineralnych w gospodarstwach rolnych	217
Adam Płachciak , Geneza idei rozwoju zrównoważonego	231

Zbigniew Przybyła , The history and present of the inter-cooperation network – the study of The New Hanseatic League and The Lusatian League	249
Andrzej Raszkowski , Atrakcyjność inwestycyjna regionów – wybrane zagadnienia	258
Paweł Skowron , Gospodarowanie odpadami opakowaniowymi w Polsce – stan i perspektywy	273
Renata Sosnowska-Noworól , Bezpieczeństwo i higiena pracy przy gospodarowaniu odpadami komunalnymi	290
Miłosz Stanisławski , Wybrane aspekty udziału największych przedsiębiorstw w wydatkach badawczo-rozwojowych	302
Joanna Szymańska , Ochrona przyrody w opinii mieszkańców województwa dolnośląskiego	330
Piotr Szymański , Model nadania ekonomicznej wartości obszarom cennym przyrodniczo	347
Dorota Teneta-Skwiercz , Charakterystyka planów zrównoważonego rozwoju na przykładzie grupy Sony i korporacji Unilever	367
Stanisław Urban , Problemy wykorzystania i ochrony ziemi w Polsce	379
Edward Wiszniowski , Rachunkowość finansowa a ekologia	391
Anetta Zielińska , Potencjalna użyteczność analizy kosztów i korzyści do oceny i wyceny obszarów przyrodniczo cennych	405

Summaries

Bartosz Bartniczak , Environmentally harmful state aid – an attempt to define and identify	27
Tomasz Bąk , Litter economy in Leżajsk district at the level of emigrants household	34
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Disputes around the conception of sustainable and permanent development of economics science – the problem and didactic approach	45
Zbigniew Dokurno , Institutional determinants of the value of natural capital in the process of modernization of the economy towards sustainable development	56
Mariola Drozda , Selected logistic, legal and social problems of design and implementation of regional system of accumulation and utilization of electric dangerous waste	67
Dariusz Głuszczuk , The essence of regional development and its determinants	80
Marian Kachniarz , Communities wealth – the effect of thrift or geographical rent?	94

Ewa Kastrau , Evolution of regulations concerning warehousing charges of waste in the Polish environment protection law	109
Grzegorz Kobyłko, Małgorzata Sej-Kolasa , Information determinants of the efficiency of regulation processes in macrosystem	121
Rafał Krawczyk , Corporate governance and its impact on company value ..	137
Magdalena Malucha , Architecture of the European trade emission system from the Polish perspective	153
Urszula Markowska-Przybyła , Social capital – international experience in measurement problems	170
Elżbieta Nawrocka , The development of tourism and space. Implications for tourism policy	185
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Coase theorem and allocation of environmental property rights – experimental studies of the effect of bilateral negotiations on social optimum	200
Zbigniew Piepiora , Natural disasters and counteracting their effects in Central America	216
Arkadiusz Piowar , Chosen economic and ecological aspects of mineral fertilizers usage in farms	230
Adam Plachciak , The origin of sustainable development idea	248
Zbigniew Przybyła , Historia i terażniejszość sieci międzynarodowej współpracy – studium przypadku nowej Hanzy i Związku Miast Łużyckich	257
Andrzej Raszkowski , Investment attractiveness of regions – selected problems	272
Paweł Skowron , Management of packing waste in Poland – state and perspective	289
Renata Sosnowska-Noworól , Occupational health and safety in municipal waste management	301
Miłosz Stanisławski , Chosen aspects of the biggest enterprises participation in research and development expenditure	326
Joanna Szymańska , Protection of nature in the opinion of Lower Silesia voivodeship population	346
Piotr Szymański , Model of attributing economic value to natural valuable areas	366
Dorota Teneta-Skwiercz , The description of sustainable development’s plans based on the example of Sony Group and Unilever	378
Stanisław Urban , Problems of land utilization and protection in Poland	390
Edward Wiszniowski , Financial accounting and ecology	404
Anetta Zielińska , Potential usefulness of the cost-benefit analysis for the assessment and evaluation of natural valuable areas	416

Zbigniew Dokurno*

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

INSTYTUCJONALNE UWARUNKOWANIA WARTOŚCI KAPITAŁU NATURALNEGO W PROCESIE MODERNIZACJI GOSPODARKI W KIERUNKU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: W artykule przedstawiono instytucjonalne uwarunkowania wartości kapitału naturalnego, podejmując próbę wykazania, jak trudno znaleźć obiektywny wymiar wartości tej kategorii kapitału wynikający z kulturowego zróżnicowania. Ukazano modernizację jako proces wpisany w określony kontekst filozoficzno-społeczny, polegający na wprowadzaniu zmian będących wyznacznikiem nowego sposobu myślenia w określonej dziedzinie, co wynika z procesu dyferencjacji strukturalnej w społeczeństwie. Współcześnie konsekwencją takich zmian społecznych jest realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju, implikująca postulat trwałości kapitału naturalnego. Przeprowadzona analiza prowadzi do potwierdzenia hipotezy, że modernizacja gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju dokonuje się w określonym systemie instytucjonalnej równowagi.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, kapitał naturalny, nowa ekonomia instytucjonalna.

1. Wstęp

Koncepcja zrównoważonego rozwoju stanowi wyzwanie dla współczesnego paradygmatu gospodarowania. Uzasadnienie zrównoważonego rozwoju wynika z potrzeby zachowania ciągłości rozwoju gospodarczego. W warunkach nieustającego, dynamicznie rosnącego wolumenu potrzeb, wynikającego ze wzrostu liczebności populacji ludzi na świecie oraz ich aktywności, spełnienie postulatu trwałości rozwoju przy jednoczesnym zachowaniu równowagi ekosystemów staje się coraz trudniejszym wyzwaniem¹. Warunkiem zachowania trwałości jest²:

* zbigniew.dokurno@ue.wroc.pl.

¹ P. Jeżowski, *Podstawy regulacji środowiska i zdrowia*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Metody szacowania korzyści i strat w dziedzinie ochrony środowiska i zdrowia*, SGH, Warszawa 2009, s. 11-33.

² P. Jeżowski, *Kapitał naturalny w ekonomii środowiska i ekonomii ekologicznej*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju w XXI wieku*, SGH, Warszawa 2007, s. 25-37.

- eksploatacja zasobów odnawialnych w tempie nieprzekraczającym ich stopy odnawialności,
- eksploatacja zasobów nieodnawialnych mająca na uwadze ich substytucję innymi zasobami lub kapitałem antropogenicznym,
- eksploatacja zdolności asymilacyjnej ekosystemów, nienaruszająca ich naturalnej równowagi.

W tych okolicznościach powstaje pytanie o założenia, jakie należałoby przyjąć, aby realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju była możliwa w praktyce. Istotą zrównoważonego rozwoju są zmiany w różnych sferach życia, zachowujące równowagę w systemach, których dotyczą. Klasyczna triada obejmuje spełnienie postulatów równowagi w systemach: przyrodniczym, społecznym oraz ekonomicznym. Należy podkreślić, że jest to równowaga dynamiczna, mająca synchroniczny charakter, co oznacza, iż w odmiennych obszarach kulturowych wymienione postulaty realizowane są na różnych ścieżkach rozwoju. Immanentną cechą każdej kultury jest jej system wartości, definiujący katalog potrzeb oraz motywacji wyznaczających indywidualne oraz zbiorowe działania. W klasycznej filozofii³ zwraca się uwagę na trzy rodzaje wartości w postaci: prawdy, dobra i piękna. Z kolei współczesna filozofia, psychologia, jak również ekonomia kategorię wartości rozszerzyły w kierunku utylitaryzmu oraz jego zawężonej interpretacji redukującej go do pragmatyzmu⁴. Jednocześnie podkreśla się obiektywny oraz subiektywny charakter wartości. Aspekt obiektywny jest statyczny, niezależny od zmiany natężenia ludzkich pragnień czy preferencji. Z kolei subiektywny charakter wartości zakłada dynamizację ludzkiej wrażliwości i potrzeb w czasie. Podział ten wskazuje na różnorodność atrybutów wartości. Z tej wstępnej analizy wynika, że człowiek zawsze będzie do czegoś dążył, choć nie zawsze będzie zmierzał do tego samego celu. Jednocześnie na tej drodze będzie się posługiwał różnymi środkami zaspokajającymi jego pragnienia. Przedstawione wnioskowanie prowadzi do tezy, iż pełna porównywalność poszczególnych krajów w zakresie aktywności gospodarczej opartej na kryteriach zrównoważonego rozwoju staje się możliwa jedynie w przypadku przyjęcia przez nie zunifikowanego systemu wartości. W praktyce oznacza to realizację postulatów zrównoważonego rozwoju na poziomie polityk ekologicznych na różnych szczeblach. Treść dokumentów politycznych odzwierciedla bowiem system preferencji społecznych wyrażonych poprzez działania powołanych w wyborach przedstawicieli władzy. W zależności od reguł obowiązującego w danym kraju systemu politycznego można mówić o mniej lub bardziej zgodnych z wolą społeczną działaniach władz. To samo odnosi się do polityki ekologicznej, mającej gwarantować realizację zasad zrównoważonego rozwoju.

W artykule przedstawiono instytucjonalne uwarunkowania wartości kapitału naturalnego. Tym samym podjęto próbę wykazania, jak trudno znaleźć obiektywny

³ M. Krąpiec, *Człowiek i kultura*, KUL, Lublin 2005, s. 9-24.

⁴ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2003, s. 24-32.

wymiar wartości tej kategorii kapitału, wynikający z kulturowego zróżnicowania. W rezultacie ukazano modernizację jako proces wpisany w określony kontekst filozoficzno-społeczny, polegający na wprowadzaniu zmian będących wyznacznikiem nowego sposobu myślenia w określonej dziedzinie, co z kolei pozostaje w związku z procesem dyferencjacji strukturalnej w danym społeczeństwie. Współcześnie konsekwencją takich zmian społecznych jest realizacja – przedstawionej powyżej – koncepcji zrównoważonego rozwoju, implikująca naczelną postulat trwałości kapitału naturalnego, niezbędny dla zachowania ciągłości istnienia gatunków oraz przebiegu procesów gospodarowania. Przeprowadzona analiza prowadzi do potwierdzenia hipotezy, że modernizacja gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju dokonuje się w określonym systemie instytucjonalnej równowagi. Efektem prowadzonych rozważań jest próba określenia modelowych, instytucjonalnych uwarunkowań takiego systemu w kontekście wartości kapitału naturalnego.

Proces badawczy rozpoczynają rozważania dotyczące instytucjonalnego kontekstu modernizacji opartej na zasadach zrównoważonego rozwoju. W dalszych etapach autor prezentuje założenia, istotę oraz funkcjonowanie instytucjonalnego modelu wartości kapitału naturalnego w zrównoważonym rozwoju. W swoich rozważaniach opiera się na programie badawczym nowej ekonomii instytucjonalnej oraz na paradygmacie zrównoważonego rozwoju.

2. Instytucjonalny kontekst modernizacji opartej na zrównoważonym rozwoju

Modernizacja jako proces jest wpisana w określony kontekst filozoficzno-społeczny. W swej istocie polega na wprowadzaniu zmian będących wyznacznikiem nowego sposobu myślenia w określonej dziedzinie, co z kolei pozostaje w związku z procesem dyferencjacji strukturalnej w danym społeczeństwie⁵. Współcześnie jednym z kluczowych wyznaczników procesu dyferencjacji strukturalnej, a w rezultacie modernizacji, są zmiany w środowisku przyrodniczym implikujące zmiany społeczne (ograniczenie dostępu do zasobów i funkcji kapitału naturalnego, zmiany w systemie praw własności etc.).

Na czym polega kultura współczesnej modernizacji? Z jakiego intelektualnego podłoża wyrasta? Z jakich czerpie wzorców i wartości? Wydaje się, że punktem odniesienia tak zdefiniowanych analiz może być myślenie postmodernistyczne, stanowiące współczesną formację społeczno-kulturową. Kondycja postmodernistyczna oznacza uwarunkowania sytuacji społecznej, ekonomicznej oraz mentalnej we współczesnym postindustrialnym, wyrafinowanym technologicznie stanie za-

⁵ Różnicowanie strukturalne w społeczeństwie wyrasta z potrzeby dostosowania się społeczeństwa do środowiska społecznego i fizycznego. Więcej na ten temat zob. T. Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*, Prentice-Hall, New York 1966.

chodniej cywilizacji. Wyrasta korzeniami z negacji poznawczej relacji między podmiotem i przedmiotem, stanowiącej swego rodzaju myślową pułapkę ze względu na niemożność obiektywnego poznania bytu. W ramach postmodernizmu zaczęto poszukiwać „trzeciej rzeczywistości” przekraczającej zarówno byt, jak i podmiot. Ponadto zakwestionowano wiarę w autonomię podmiotu oraz przekonanie o bezpośredniej dostępności świata przedmiotowego. W ślad za tym zakwestionowano wiarę w istnienie niewarunkowanego, obiektywnego rozumu, stanowiącego podstawę oraz źródło myślenia. Wraz z upadkiem wiary w rozum pojawiła się świadomość cząstkowości oraz nieciągłości wiedzy. Podważono istnienie jednego, uniwersalnego dyskursu w postaci na przykład heglowskiego rozwoju ducha, marksistowskiego rozwoju społecznego wynikającego z walki klas. Tym samym uznano, że wyczerpały się „wielkie narracje” historii, a świat ludzkiej wiedzy okazał się światem stałych konfliktów, ścierania się różnych cząstkowych i niepełnych dyskursów, uwikłanych we własne, osobiste i polityczne uwarunkowania. W konsekwencji stała się niemożliwa do utrzymania teza o hierarchii kultur. W efekcie brak jest kulturowego „centrum”, ucieleśniającego zasady rozumu, oraz kulturowych „peryferii”⁶.

Konsekwencją przytoczonego schematu rozumowania staje się dowolność w interpretacji postulatów i zasad zrównoważonego rozwoju. Prowadzi to do rozbieżności w ustaleniach dotyczących dopuszczalnego poziomu antropopresji środowiskowej, wyrażających się w zróżnicowanej ocenie dynamiki aktywności gospodarczej w poszczególnych ekosystemach. W praktyce prowadzi to do degradacji środowiska przyrodniczego – o ile tempo aktywności gospodarczej przekracza dynamikę odtwarzalności zasobów odnawialnych lub substytucję zasobów nieodnawialnych kapitałem antropogenicznym. Przykładem są globalne porozumienia dotyczące emisji gazów cieplarnianych czy limitów połowowych.

W tym kontekście pojawia się pytanie o realne możliwości funkcjonowania systemów gospodarczych w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju. Pozytywna odpowiedź na tak sformułowany problem wymaga analizy w dwóch obszarach:

- w sferze transformacji czynników produkcji w gotowe produkty i usługi,
- w sferze koordynacji procesu wymiany wartości dodanej.

Proces tworzenia wartości dodanej wymaga wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju w oparciu o kryteria zarządzania środowiskowego, obejmującego ekologizację poszczególnych funkcji zarządzania w oparciu o konkretne metody i techniki, np. zasadę czystej produkcji, analizę cyklu życia, oceny oddziaływania na środowisko etc. W ten sposób proces produkcji staje się inteligentny ekologicznie⁷, a wytwarzanie produktów i usług – oprócz tworzenia wartości dodanej – uwzględnia stopień oddziaływania na środowisko.

⁶ Z. Dokurno, *Kapitał ludzki w procesie modernizacji gospodarki*, [w:] M.G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy – Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego nr 16, Rzeszów 2010, s. 259-260.

⁷ D. Goleman, *Inteligencja ekologiczna*, Rebis, Poznań 2009, s. 9-19.

Z kolei koordynacja procesu wymiany wartości dodanej wiąże się z wprowadzeniem stosownego porządku instytucjonalnego, spełniającego kryteria zrównoważonego rozwoju. W rezultacie w tak definiowanej gospodarce dochodzi do ukształtowania się systemu instytucjonalnej równowagi, gwarantującego zrównoważony rozwój. Aby tak się stało, konieczna jest zmiana instytucjonalna zarówno w kontekście formalnym (wprowadzenie nowych regulacji), jak i nieformalnym, gdzie na poziomie mentalnym dokonuje się internalizacja nowych regulacji lub ich odrzucenie. Należy podkreślić, iż zgodnie z tezą Northa-Pejovicha istnieje swoista interakcja instytucji formalnych i nieformalnych: „Podczas gdy reguły formalne mogą być zmieniane z dnia na dzień, normy nieformalne mogą zmieniać się jedynie stopniowo. A ponieważ to normy nieformalne leżą u podstaw legitymizacji prawa, rewolucyjna zmiana nie jest nigdy tak rewolucyjna, jak pragnęliby jej zwolennicy, i rzeczywisty bieg zdarzeń różni się od oczekiwań. A gospodarka, do której wprowadzone zostaną reguły formalne z innej gospodarki, będzie różniła się zasadniczo od swego pierwowzoru z powodu odmiennych zasad formalnych i odmiennego trybu ich przestrzegania”⁸.

Prowadzona analiza skłania do pytania o wspólne źródła zmiany instytucjonalnej – tej formalnej oraz nieformalnej. Odpowiedź na to pytanie związana jest z kulturą danego społeczeństwa, będącą jego zakumulowaną wiedzą transmitowaną w czasie. O jej kształcie decydują zarówno przebyte doświadczenia, jak i ich interpretacja implikująca konkretne wnioski na przyszłość. W rezultacie można wyrazić stwierdzenie, że epistemologiczne uwarunkowania kultury umysłu stanowią o rozwoju danego społeczeństwa, budując tym samym jego efektywność adaptacyjną. Ta zaś decyduje m.in. o możliwości realizacji zrównoważonego rozwoju. Jak pisze D.C. North: „Efektywność adaptacyjna związana jest z tym rodzajem reguł, które kształtują sposób, w jaki gospodarka rozwija się w czasie. Dotyczy to zarówno gotowości społeczeństwa do zdobywania wiedzy i uczenia się, pobudzania innowacji, podejmowania ryzyka i twórczej działalności wszelkiego rodzaju, jak i rozwiązywania problemów i usuwania zatorów, które społeczeństwa napotykają w toku rozwoju”⁹.

3. Instytucje a wartość kapitału naturalnego w zrównoważonym rozwoju

Przyjęcie określonych modelowych założeń w odniesieniu do wartości kapitału naturalnego wymaga zdefiniowania istoty tej wartości oraz jej wyznaczników. Przyjęta w dziedzinie ekonomii ekologicznej kategoryzacja definiuje istotę kapitału naturalnego z perspektywy metafizycznej jako *byt realny*. Należy przez to rozumieć

⁸ D.C. North, *Economic performance through time*, „The American Economic Review” 1994, No. 3.

⁹ D.C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1990, s. 80.

jednostkową substancję, a więc podstawę tego, co istnieje w pojęciu kapitału naturalnego. Desygnat ten obejmuje: zdolności do budowania ekosystemów oraz świadczenia ekologicznych usług wynikających z różnych funkcji ekosystemów. Tym samym podstawowe funkcje kapitału naturalnego sprowadzają się do dostarczania zasobów naturalnych do procesów produkcyjnych i konsumpcji oraz świadczenia usług ekologicznych niemożliwych do pozyskania z innych źródeł. Przykładem takich usług są: asymilacja zanieczyszczeń, utrzymanie właściwego składu atmosfery, utrzymanie gatunków oraz kodu genetycznego, zapewnienie wartości estetycznych, regulacja stosunków wodnych itp.¹⁰

Kapitał naturalny stanowi tym samym tworzywo w procesie tworzenia wartości dodanej, w trakcie którego przybiera postać różnych fenomenów. W konsekwencji kapitał naturalny przechodzi w ramach zrównoważonej gospodarki opartej na wiedzy proces transformacji z *bytu realnego* do *bytu możliwego*.

Współczesna filozofia analizuje jednostkową substancję w aspekcie czterech atrybutów: formy, materii, czynników sprawczych oraz celów. Formą kapitału naturalnego może być jego ucieleśnienie w postaci kapitału antropogenicznego, jak również transformacja kapitału naturalnego z jego pierwotnej do wtórnej środowiskowej postaci. Z kolei poprzez materię kapitału naturalnego należy rozumieć zawartą w nim treść, stanowiącą jego możliwościowy element bytu. Stanowi ona najszersze pojęcie jakościowe uposażenie bytu wraz z jego ilościowymi określeniami¹¹. Przykładami materii kapitału naturalnego mogą być określone ekosystemy charakteryzujące się zespołem ściśle zdeterminowanych cech oraz funkcji. Identyfikacja zasobów kapitału naturalnego w oparciu o poszczególne ekosystemy może stanowić o przewadze konkurencyjnej danego państwa czy gospodarki. Tym samym może decydować o ścieżce wzrostu gospodarczego.

Ostatni z atrybutów kapitału naturalnego dotyczy jego teleologicznego charakteru. Skłania do pytania o znaczenie kapitału naturalnego. Rozwiązanie takiego problemu można wyprowadzić w oparciu o koncepcję tzw. momentu dialektycznego¹². Stanowi on efekt twórczy, wynikający z poszukiwania syntezy różnych przeciwieństw. W rezultacie z różnych aspektów informacyjnych ucieleśnionych w kapitale naturalnym powstaje wspólne rozwiązanie w postaci nowego kapitału naturalnego, będące syntezą o nowej jakości informacyjnej. W ten sposób można uzasadnić mechanizm procesu ewolucji, który nieustannie zmienia jakość kapitału naturalnego.

Istota kapitału naturalnego jako bytu realnego wymaga rozwinięcia o problem istnienia. O ile bowiem wyjaśnienie istoty kapitału naturalnego stanowiło odpo-

¹⁰ P. Jeżowski, *Podstawy regulacji środowiska i zdrowia*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Metody szacowania korzyści i strat w dziedzinie ochrony środowiska i zdrowia*, SGH, Warszawa 2009, s. 22.

¹¹ Więcej na temat metafizycznej istoty bytu zob. np. R. Ingarden, *Spór o istnienie świata*, t. 1-3, PWN, Warszawa 1983; I. Kant, *Krytyka praktycznego rozumu*, PWN, Warszawa 1984; tenże, *Krytyka czystego rozumu*, PWN, Warszawa 1986.

¹² Szerzej na temat koncepcji momentu dialektycznego zob. W. Stróżewski, *Dialektyka twórczości*, Znak, Kraków 2007, s. 36-44.

wiedź na pytanie o jego byt, o tyle rozwikłanie problemu istnienia kapitału naturalnego jest odpowiedzią na pytanie o *stawanie się bytu*, jakim jest kapitał naturalny. Owo stawanie się podkreśla dynamiczny charakter kapitału naturalnego. Kapitał ten ulega nieustającemu procesowi ewolucji oraz antropogenicznej transformacji. Taka dynamizacja kapitału naturalnego może stanowić źródło renty ekonomicznej, o ile w procesie gospodarowania potrafimy eksploatować te pojawiające się zasoby kapitału naturalnego. Możliwa jest również tendencja przeciwna, będąca skutkiem degeneracji kapitału naturalnego.

Przedstawiona analiza istoty oraz fenomenu kapitału naturalnego prowadzi do wniosku, iż struktura tego kapitału podlega dynamicznej transformacji. Zmiany te dotyczą poszczególnych składników struktury. Ta ostatnia zaś posiada atrybut pewnej stałości. Należy podkreślić, że w ekonomii ekologicznej kapitał naturalny jest traktowany szerzej niż w ekonomii klasycznej czy neoklasycznej, gdzie zredukowano go do postaci zasobów naturalnych. Ekonomia ekologiczna dodatkowo podkreśla znaczenie elementów kapitału naturalnego, tworzących ekosystemy. Kapitał naturalny w formie ekosystemów świadczy szereg istotnych ekologicznych usług zarówno w zakresie produkcji, jak i konsumpcji, przede wszystkim zaś w celu utrzymania życia na Ziemi. Także w porównaniu z ekonomią środowiska ekonomiczna ekologiczna zdecydowanie mocniej akcentuje kompleksowe podejście do kapitału naturalnego, jego różnorodność, dynamizm oraz niepodzielność i warunki stabilności ekosystemów¹³.

Ze względu na to, że w ekonomii ekologicznej przyznaje się wysokie i szczególne znaczenie ekosystemom, kapitał naturalny nie stanowi jednolitej kategorii. Składniki tego kapitału dzielone są na aktywa ważne w postaci *krytycznego kapitału naturalnego (critical natural capital)* oraz aktywa o mniejszym znaczeniu w postaci *pozostałego kapitału naturalnego (non-critical natural capital)*.

Mając na uwadze podstawowe funkcje oraz charakter kapitału naturalnego, wyodrębnia się następującą, bardziej szczegółową, specyfikację jego struktury¹⁴:

- **Kapitał podstawowy lub zasadniczy** (*essential natural capital*), wykorzystywany do produkcji dóbr i usług absolutnie niezbędnych, mających zasadnicze znaczenie dla przeżycia.
- **Kapitał podtrzymujący życie lub kapitał krytyczny** (*life – supporting or critical natural capital*), konieczny do reprodukcji życia (bioróżnorodność, ekosystemy rzeczne, warstwa ozonowa, lasy i bagna jako siedliska wielu gatunków). Nieracjonalna gospodarka w obrębie tej subkategorii kapitału naturalnego doprowadza do naruszenia integralności ekosystemów.

¹³ P. Jeżowski, *Kapitał naturalny w ekonomii środowiska i ekonomii ekologicznej*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju w XXI wieku*, SGH, Warszawa 2007, s. 30.

¹⁴ C. Collados, T. Duane, *Natural capital and quality of life*, „Ecological Economics” 1999, Vol. 30, s. 441-460.

- **Kapitał niezastępowalny** (*non-substitutable natural capital*), którego nie można zastąpić kapitałem wytworzonym przez człowieka ze względu na wyjątkowe atrybuty kapitału naturalnego. Przykładem są: estetyczne elementy kapitału naturalnego, ekosystemy leśne jako czynniki odnawiające gleby, ptaki i owady zapylające uprawy etc. Należy podkreślić, że niezastępowalność tego kapitału nie oznacza jego nieodtwarzalności.
- **Kapitał nieodtwarzalny** (*non-reconstitutable natural capital*), stanowiący subkategorię kapitału naturalnego, którego nie sposób przywrócić lub zrekonstruować w przypadku jego zniszczenia. Jako przykład można podać zasoby nieodnawialne lub zasoby wyczerpywalne (ekosystemy rzeczne, bagna, lasy pierwotne etc.).
- **Pozostały kapitał naturalny**, zawierający rezydualne elementy kapitału naturalnego w postaci: obszarów o niskiej bioróżnorodności, sztucznych jezior, intensywnych upraw rolnych etc.

Przedstawiona klasyfikacja nie jest rozłączna. Poszczególne subkategorie zachodzą na siebie. Kapitał krytyczny, zwłaszcza ten pokrywający się z kapitałem niezastępowalnym oraz nieodtwarzalnym powinien stanowić szczególnie przedmiot ochrony i zainteresowania.

W kontekście przedstawionych: istoty, atrybutów oraz struktury kapitału naturalnego, determinujących jego wartość, można podjąć próbę sformułowania instytucjonalnych uwarunkowań tej wartości. Biorąc pod uwagę kategorię instytucji przyjętą przez nurt nowej ekonomii instytucjonalnej, autor proponuje następujący zestaw założeń:

- regulacje prawne jako instrument ochrony i promocji wartości kapitału naturalnego,
- etos szacunku wobec natury oraz innych podmiotów stanowiących jej integralny element, jako wyznacznik wrażliwości ekologicznej oraz sposobu postępowania w relacji do kapitału naturalnego oraz w relacjach międzyludzkich,
- zmianę instytucjonalną w obszarze edukacji i nauki, podkreślającą znaczenie kapitału naturalnego jako źródła wartości.

Przedstawione założenia w rezultacie prowadzą do instytucjonalnie uwarunkowanego modelu wartości kapitału naturalnego. Istotą tego modelu jest samoutrzymujący się system przekonań dotyczący interakcji społecznej oraz działań zbiorowych w odniesieniu do kapitału naturalnego. Równowaga w systemie staje się możliwa do utrzymania w długim okresie dzięki wspólnemu postrzeganiu przez podmioty tych samych, istotnych dla wszystkich, elementów. W rezultacie system ten jest instytucją, która sprawia, że strategiczne interakcje automatycznie powtarzają się, a podmioty, dokonując wyborów, odtwarzają instytucję (system) w zmieniającym się środowisku.

Nurt instytucjonalny jest bardzo mocno osadzony w kulturowym kontekście. Kultura jest zbiorową działalnością, wspólnym dziedzictwem wzorów zachowań,

podobnie jak język, który pozwala na wolność myśli, ale nie pozostawia swobody reguł gramatycznych. W ten sposób kultura staje się określonym sposobem poszukiwania prawdy. Wolność jednostki sytuuje się między ograniczeniami wynikającymi z kultury, a ograniczeniami, które wynikają z naturalnych warunków życia. Do tych ostatnich można zaliczyć uwarunkowania związane z zasobami kapitału naturalnego. Wzrost zasobów tego kapitału podobnie jak zmiana kulturowa może poszerzać granice wolności jednostki. Z drugiej strony błędne korzystanie z wolności może skutecznie redukować zasoby kapitału naturalnego, co w prostej linii prowadzi do kryzysu środowiskowego, o czym współcześnie tak dotkliwie przekonujemy się.

Instytucje są także społecznymi instrumentami wzmocnienia i pobudzania racjonalności, zakładając iż zdolności poznawcze człowieka nie ograniczają się wyłącznie do samego procesu logicznego (ściśłego) rozumowania, ale kształtują się również poprzez społeczne interakcje w ramach konkretnego instytucjonalnego świata. W dobrej szkole, uczelni czy firmie myśli się po prostu lepiej, mądrzej, co jest wyrazem *koncepcji instytucjonalnego indywidualizmu*¹⁵, która w połączeniu z efektywnością adaptacyjną przyczynia się do wzrostu elastyczności matrycy instytucjonalnej, pobudzając w rezultacie rozwój społeczny. Aby tak się jednak stało, niezbędny jest określony stopień poznania w danym społeczeństwie, konstytuujący jego mentalnościowy model. Prowadzi to do stwierdzenia, iż *epistemologiczne uwarunkowania rozwoju umysłu są jednym z głównych źródeł zróżnicowania bogactwa narodów*. W rezultacie determinują również wartość relacji człowieka względem kapitału naturalnego oraz w stosunku do innych podmiotów. Wartości bowiem kształtują się w procesie społecznej współpracy, stając się w konsekwencji podstawą każdego wyboru. A przecież problem wyboru to jeden z podstawowych w teorii ekonomii.

4. Podsumowanie

Koncepcja zrównoważonego rozwoju dzięki swojemu dynamicznemu rozwojowi w ostatnich dwudziestu latach przyczyniła się do mocnego wyartykułowania wartości tkwiących w kapitale naturalnym. Jednak funkcjonowanie gospodarki danego kraju w oparciu o kryteria zrównoważonego rozwoju uwarunkowane jest poziomem instytucji kształtujących reguły procesu gospodarowania w danym kraju. Brak lub wadliwość takich regulacji powoduje, iż gospodarka danego kraju nie osiąga potencjalnej granicy możliwości produkcyjnych, generując przy tym szereg kosztów zewnętrznych. Tym samym podmioty uczestniczące w danym systemie wymiany nie są w stanie wykorzystać swojego potencjału twórczego, co redukuje poziom wytwarzanej wartości dodanej. Z kolei istnienie kosztów zewnętrznych, zwłaszcza środowiskowych, powoduje bezpowrotną utratę wartości wynikających

¹⁵ Szerzej na temat instytucjonalnego indywidualizmu zob. J. Godłów-Legiędź, *Współczesna ekonomia*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 72-74.

z potencjału kapitału naturalnego, co stanowi swoisty koszt alternatywny danego systemu instytucjonalnej równowagi.

Przedstawiona analiza instytucjonalnych uwarunkowań wartości kapitału naturalnego prowadzi do następujących zasadniczych wniosków:

- Znaczenie tej kategorii kapitału staje się widoczne w momencie przyjęcia usankcjonowanych prawnie i mentalnie założeń odnoszących się do jego immanentnej oraz zewnętrznej wartości.
- Spełnienie postulatów równowagi środowiskowej uwarunkowane jest określonym poziomem równowagi instytucjonalnej w danym społeczeństwie.
- System instytucjonalnej równowagi zdeterminowany jest kulturowo. W rezultacie kultura wyznacza poziom mentalny danej społeczności, a ten determinuje relację człowieka względem kapitału naturalnego.

Literatura

- Chmielewski P., *Homo agens – instytucjonalizm w naukach społecznych*, Poltext, Warszawa 2011.
- Collados C., Duane T., *Natural capital and quality of life*, „Ecological Economics” 1999, Vol. 30.
- Dokurno Z., *Kapitał ludzki w procesie modernizacji gospodarki*, [w:] M.G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy – spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego nr 16, Rzeszów 2010.
- Godłów-Legiędz J., *Współczesna ekonomia*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Goleman D., *Inteligencja ekologiczna*, Rebis, Poznań 2009.
- Ingarden R., *Spór o istnienie świata*, t. 1-3, PWN, Warszawa 1983.
- Jeżowski P., *Kapitał naturalny w ekonomii środowiska i ekonomii ekologicznej*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju w XXI wieku*, SGH, Warszawa 2007.
- Jeżowski P., *Podstawy regulacji środowiska i zdrowia*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Metody szacowania korzyści i strat w dziedzinie ochrony środowiska i zdrowia*, SGH, Warszawa 2009.
- Jeżowski P. (red.), *Metody szacowania korzyści i strat w dziedzinie ochrony środowiska i zdrowia*, SGH, Warszawa 2009.
- Kant I., *Krytyka czystego rozumu*, PWN, Warszawa 1986.
- Kant I., *Krytyka praktycznego rozumu*, PWN, Warszawa 1984.
- Krapiec M., *Człowiek i kultura*, KUL, Lublin 2005.
- Necka E., *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2003.
- North D.C., *Economic performance through time*, „The American Economic Review” 1994, No. 3.
- North D.C., *Institutional change and economic history*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics” 1989, Vol. 145.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1990.
- North D.C., *The new institutional economics*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics” 1986, Vol. 142.
- Parsons T., *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*, Prentice-Hall, New York 1966.
- Stróżewski W., *Dialektyka twórczości*, Znak, Kraków 2007.

**INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF THE VALUE
OF NATURAL CAPITAL
IN THE PROCESS OF MODERNIZATION
OF THE ECONOMY TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Summary: The article presents the institutional determinants of natural capital value. Thus, an attempt was made to demonstrate how difficult it is to find an objective dimension of this category of capital resulting from cultural diversity. The process of modernization was shown as included in a specific philosophical social context consisting of making changes, which are a determinant for new thinking in a particular area, which in turn is related to the process of structural differentiation in society. Today the consequence of such a social change is the realization of sustainable development paradigm with its main postulate of sustainability of natural capital. The analysis lends support to the hypothesis that the modernization of the economy towards sustainable development is conducted in a particular system of institutional balance.

Keywords: sustainable development, natural capital, new institutional economics.